

Софія ТРИКОЛЕНКО

АЛІСА: ВИБУХ З ПІДСВІДОМОСТІ

Розглядається вистава Київського Сірого Театру Чуттєвого Психологічного Аналізу «Аліса і Принц», яка розкриває складні грані людської свідомості. Аналіз сучасних постановок театрів різних типів на сьогоднішній день ставить актуальні питання перед сучасним мистецтвознавством. Психологічний театр торкається найважливіших аспектів людського самоусвідомлення, на тлі реальної соціальної проблематики це один з найзатребуваніших видів мистецтва.

Ключові слова: вистава, театр, психологічний театр.

© С. ТРИКОЛЕНКО, 2015

Психологічний театр набуває все більшої популярності в Україні, особливо в невеликих, камерних театрах. Інтерес до осмислення ірраціонального, альтернативного бачення звичних проблем на прикладах класичних та сучасних вистав зумовлюється складною, напруженою соціально-політичною ситуацією, а також популярністю віртуального всесвіту, який для багатьох стає можливістю втекти від злободенної реальності.

Сучасні постановки психологічного театру України ще не стали темою ґрунтовних наукових досліджень, проте зустрічаються численні рецензії та відгуки. Зокрема слід відзначити роботи А. Підлужної, Е. Загорської, О. Касьянкової. Особливості декоративного оформлення вистав у театрах різних типів розглядає в своїх статтях С. Триколенко.

На прикладі конкретної вистави розглянемо особливості складної психологічної постановки, проаналізуємо режисерське переосмислення та осучаснення творів світової класики.

Серед київських театрів, які залучають до свого репертуару складні психологічні постановки, слід відзначити Київський Сірий Театр Чуттєвого Психологічного Аналізу. Створений 9 травня 2013 р. Вінсентом та Вільгельміною Меттель, він був спрямований на епагування глядача, викриття психологічних проблем і пошук шляхів їх розв'язання. В завуальованій, стилізованій формі постановки підносять актуальні питання сьогодення: взаємовідносини між чоловіком та жінкою, боротьба з власними вадами, пошук свого місця в житті... Велика увага акцентується на сексуальності як підґрунті більшості вчинків. Тут можна процитувати Зіґмунда Фрейда: «В основі всіх наших вчинків лежать два мотиви: бажання стати знаменитим і сексуальний потяг» [1]. Але Вінсент й Вільгельміна прагнули відмежуватися від неприкритої сексуальності, створити тонкий еротичний підтекст, який би відтіняв сюжет, а не створював його. Обоє засновників театру здобули академічну освіту в Харкові, розпочали практичну роботу в кіномистецтві. Тяжіння до кінематографічності помітне в театральних постановках — численні «монтування» супроводжуються затемненнями, а мізансцени змінюються, вподоблюючись кіноепізодам. Вінсент Меттель обрав за основу свого режисерського пошуку принцип Мейєрхольда, стараючись мінімізувати популярні принципи Станіславського, задіяні більшістю театрів. Відступ від патетики, дистанціювання від класичного репертуару й звернення до

новітньої драматургії, літератури, кіносюжетів відкрили індивідуальну концепцію Сірого Театру, відмінного від решти київських театрів. Зібравши колектив однодумців, подружжя розпочало створення вистав, акцентуючи увагу на підсвідомій складовій людських вчинків.

Вистава «Аліса і Принц» є надзвичайно цікавим прикладом заплутаної психологічної драми. Жанр визначений як Психологічний трилер. Текст п'єси — спільна робота Вінсента й Вільгельміна Меттель, створена спеціально для Сірого Театру. Складний, карколомний сюжет має три основних лінії, які, переплітаючись, утворюють мережу оголених нервів.

На початку вистави в умовному місці, серед умовних предметів з'являються двоє персонажів — Аліса з казки Льюїса Керрола (Вільгельміна Меттель) та Чеширський Кіт (Ігор Марусяк). Режисерське рішення та сценографічне оформлення розробив Вінсент. Образ Аліси — типова представниця неформальної субкультури — готик Лоліта, а костюм робить її подібною до персонажа комп'ютерних ігор серії «Аліса» студії Spicy Horse. Чеширський Кіт — крупний чоловік в білій футболці, чорних штанцях з підтяжками — нагадує годованого чорнобілого kota з пишною маніжкою. З декоративного оформлення на сцені лише просте металеве ліжко, грубувате за формою, та дерев'яне крісло-качалка. Аліса віддає перевагу кріслу, натомість Кіт моститься на ліжко. Комунікативний зв'язок між ними напружений — Аліса весь час дражнить й ганяє Кота, він, натомість, відповідає лише виразною мімікою та жестикуляцією. Раптово в їхню маленьку й зовсім не дружню компанію вривається третій персонаж — Принц (Олексій Звездний). Вбраний, немов персонаж історії Антуана де Сент-Екзюпері: білий костюм і яскравий золотисто-персиковий шарф, Принц не пам'ятає свого справжнього імені. З собою носить іграшки з історії «Маленький Принц» — коробку з прорізними дірочками, в якій живе баранчик, та тенісний м'ячик, на якому, немов на планеті, живуть король, честолюбець, зірдар та інші герої. Ці двоє персонажів представляють кардинально протилежні характеристики, але при цьому надзвичайно споріднені. Обоє асоціюються з віртуальними світами, які існували в свідомості авторів та знайшли безліч поціновувачів: дівчинка з вікторіанської доби тікала від реальності через заячу нору, за якою

був безмежний фантастичний світ, створений нею самою. Маленький Принц — альтер-его Антуана де Сент-Екзюпері, який не мав бажаної самореалізації в реальному житті, й тому створив ідеальну, чисту від людських вад істоту, яка, на відміну від нього самого, могла мандрувати всесвітом та здобути омріяну свободу.

У виставі Аліса і Принц зустрічаються в лікарні для наркозалежних — це пояснює обмеженість інтер'єру. Обоє опинилися там після довготривалого наркотичного анабіозу. Вони мають безліч таємниць у минулому, саме їх відкриття допоможе їм порозумітися й одужати. Принаймні, так здається на перший погляд. Одним з парадоксів їхнього спілкування є неможливість побачити уявних «друзів» один одного і зрозуміти їхнє значення: Принц не бачить Кота, а Аліса — баранчика. В епізоді знайомства нарешті визначаються часові межі вистави — 50-ті рр. ХХ ст., принаймні, так здається глядачам. У виставі багато що насправді зовсім не так, як може здаватися на перший погляд. Аліса — єврейська дівчина, яка, переживши всі жахіття концтабору під час Другої світової війни, зуміла втекти. Проживши до свого повноліття в сирітському притулку, вона опинилася на вулиці, і, як наслідок, потрапила до борделю. Там її почали частувати наркотичними медикаментами, на які вона підсіла. Її врятувала матір, яка, звільнившись з концтабору по завершенню війни, змогла розшукати дочку та помістити до клініки. Історія Принца дещо подібна — бідність, вступ до молодіжної банди, наркотики, клініка. Він не розповідає багато зі своєї біографії, акцентує лише на чуттєвих аспектах життя. Саме він провокує Алісу до відвертих розмов, змушуючи собі співпереживати. Одна з її комічних фраз красномовно ілюструє вмовляння Принца розказати історію: «Ти при своєму розумі? Дорослий чоловік, шантажуєш дівчину своїми сльозами?».

Заданий часовий простір обраний не випадково: за словами творців вистави, Друга світова війна чітко визначила поняття «добро» і «зло», створивши в країнах Західної Європи своєрідний героїчний ареол довкола переможців фашизму й тих, кому вдалося вибратися з концтаборів живими. Вишуканість Вікторіанської Англії, до якої належить створений Льюїсом Керролом образ Аліси, була неприйнятною для емоційно потужної, провокативної поста-

новки. Тому було обрано час неймовірної популярності «Маленького Принца» — зруйнований світ потребував позитивних, добрих, життєстверджуючих історій, і ця робота, овіяна ореолом загадкового зникнення Антуана де Сент-Екзюпері, здобула світову популярність.

Сюжет вистави розвивається досить динамічно: герої сваряться, миряться, відкриваючи епізоди зі свого минулого, немов карти в покері. Але весь час наростає відчуття недосказаності, незавершеності сюжетної лінії. Одна з таких ліній знаходить початок в розповіді Аліси про життя у сирітському притулку: на 11-ліття її привітала лише одна людина — сторож. Він запросив її до «заячої нори», обіцяючи пригостити шоколадним тортом. В сторожа перевіряється Чеширський Кіт, надівши старе потерте пальто. Розповідь обривається, настає черга Принца. У його житті була Троянда (Олена Провотар) — але не квітка, а реальна жінка. Вони разом знімали невеличку мансарду, закохалися одне в одного. Проте кардинальна відмінність характерів спровокувала розрив, і Принц залишив її. Потім, усвідомивши глибину її почуттів, прихованих за маскою байдужості, а часом навіть ворожості, намагався повернутися. Але було запізно — вона померла. Завжди мала слабе здоров'я, черговий протяг став для неї фатальним. Смерть, з якою не міг змиритися Принц, і призвела його до наркоманії. Тут виявляється, що змучений болем закоханий не може жити без наркотиків. Чи не хоче? Не хоче жити без наркотиків, чи жити взагалі? Він потаємно проносів до лікарні таблетки, які збирається прийняти. Аліса відбирає їх, мотивуючи це тим, що захоче «для виховання сили волі». Чи надовго вистачить цієї сили? Тут знову можна використати цитату З. Фрейда: «Ідеальна, вічна, звільнена від ненависті любов існує тільки між залежним та наркотиком» [2].

Аліса знову бере слово: вона розповідає про свою роботу в борделі — приваблива зовнішність, агресивний характер приваблювали безліч клієнтів. Але основною таємницею її сексуальності був первітин: він загострював чутливість, примушував забути всі побутові проблеми, зосередившись лише на тілесних відчуттях. Але наркотики викликають звання: поступове збільшення дози занурювало її в туман божевілля. Роль клієнта також виконує Кіт. Перевілення цього персонажа, створеного уявою Аліси, дає

підставу думати, що він є не просто плодом хворої свідомості, а втіленням цілком конкретної особистості, чи комплексу особистостей, які тою чи іншою мірою сприяли руйнації психологічного здоров'я Аліси. Принц, коли доходить черга до його історії, розповідає про свою невдалу спробу приручити «лисицю» (Олена Провотар) — проститутку, послугами якої час від часу користувався. Проте, насправді, це вона намагалася його приручити. Оголена красуня, загорнута в золотисто-руде покривало, вмовляє нерішучого коханця стати її постійним хлопцем. Але його душа належить Троянді. Він залишає її, не прощаючись, давши хибну надію на майбутню зустріч. На відміну від свого прототипу, який попросився з Лисом перед подорожжю додому.

Поступово герої все сильніше заглиблюються у власні світи, які затягують їх, немов вир. Все більше карт відкрито — сексуальні партнери, здобутки і розчарування, захоплення, мрії... Ким вони стають один для одного — друзями, коханими, співбесідниками, «колегами по нещастю» чи ворогами? Вони спонукатимуть один одного до здійснення, чи лягатимуть на дно? Настав час завершити історію Аліси про торт в «кролячій норі». Насправді сторож заманив Алісу до підвалу, де накачав снодійним за допомогою торта, і згвалтував. Тиждень він утримував її в підвалі, визволення прийшло раптово у вигляді злодіїв: влізши до будинку за живою, вони знайшли дівчинку в підвалі й випустили її на волю. Поліція не знайшла маніяка. Але чи шукала взагалі? Поступово виявляється, що вона так і не заявила про негідника... Чеширський Кіт вештається сценою, мовчки плутаючись на шляху персонажів й ілюструючи розповіді гримасами. Розкривається причина його німоти — він перестав говорити після того, як Аліса вчинила вбивство. Епізод зізнання ще більше наближає її до персонажа з гри: мініатюрна дівчинка з величезним ножом знищить кожного, хто посміє стати на шляху. Ставши об'єктом сексуального переслідування хлопчаків у притулку, вона зарізала їх ватажка — решта, нажахані її відчайдушністю, залишили в спокої. Яка з цих травм сформувала її нинішню особистість — недовірливу, безжальну, екзальтовану? Аналізуючи її характер, можна процитувати З. Фрейда: «Таємниця людської душі пов'язана з психічними травмами дитинства. Докопайтеся до цих травм, і зцілення прийде»

[3]. Емоційний вплив кульмінативних епізодів посилюється завдяки перепадам освітлення: спадаюче м'яке світло психіатричної лікарні контрастує з різкими променями спогадів. Музичне оформлення вистави ще сильніше наближує її до кінофільму: автори застосували музику зі знаменитого трилеру Мартіна Скорсезе «Острів проклятих». Напружена, агресивна музика роз'ятрює сприйняття, створює ефект відлуння і в приміщенні, і у свідомості.

Принц змушує Алісу розказати про себе все: про жахіття концтабору, про маму, яка читала їй казку Льюїса Керрола, про втечу через вигрібну яму, яка уявлялася «кролячою корою»... Поступово наростає відчуття того, що Принц насправді лікар, який в такий спосіб намагається знайти підхід до особливо важкої пацієнтки. Але що саме стало причиною її хвороби — концтабір, розбещення, наркотики? І взагалі, про яку саме хворобу йде мова? Але його раптовий вчинок збиває цю гіпотезу: він чинить самогубство за допомогою «змії» (Олена Провотар) — струнка фігура актриси, обтягнута блискучим чорним трикотажем, нагадує зміїну. Для більшого видовження вона вбрана в туплі на високих танкетках. Пристрасний поцілунок в шию обриває його життя.

Самогубство Маленького Принца, назване «шлях додому» в роботі А. де Сент-Екзюпері, демонструє ставлення автора до остаточного розриву з реальністю. Нинішні дослідники, серед інших версій, розглядають зникнення безвісті письменника як можливе самогубство. Відсутність бажаної реалізації творчого потенціалу, складні стосунки з родичами зумовили необхідність створити віртуальний світ, який затягував все глибше. Смерть Принца у виставі стала поштовхом для Аліси завершити найтяжчу справу свого життя — поквитатися зі сторожем. Колись вона так і не наважилась звернутися до поліції, і цим спровокувала загибель ще семи дівчат, яким не пощастило вирватися з підвалу. Але тепер Аліса сильна, здатна сама розправитися з ворогом. Замкнувши його зв'язаним в підвалі, вона залишає перед ним шматок торта зі свічкою — так само, як він колись заманив її. Його смерть стане для неї звільненням. Але чи дійсно це так? Що буде з нею далі? І чи зникне Чеширський Кіт?

Розв'язка вистави ще більш вражає, ніж всі попередні кульмінативні епізоди: нарешті розкривається сутність Чеширського Кота. Лише він може дати

відповіді на нібито закриті раніше запитання — який, все ж таки, зараз рік, звідки вирвалися герої, і головне: хто з них насправді ілюзія?

А ілюзія — це Аліса. Фантомна особистість, створена скаліченою уявою хлопчика на ім'я Джошуа. Вона втілила в собі весь негатив, якого він знавався від жінок: мати-проститутка віддала його своїй матері, яка вимістила на ньому гнів за недостойну поведінку своєї доньки. Перш за все вона змінила його ім'я — Джошуа став Алісою. Чоловіча сутність вважалася найбільшим злом, адже саме чоловіча увага занапастила її доньку. Події відбуваються у сьогоденні — стара єврейка, переживши жахіття концтаборів, розповідала внукові про побачене замість казок. Ховаючи його від сторонніх поглядів, вона тримала малого в підвалі. Саме тоді почалося відгалуження нової, жорстокої та паразитуючої особистості — Аліси. Вона здобувала все більшу владу над безвольним, заляканим Джошуа. Кульмінацією її триумфу стала спроба бабусі, фанатичної іудейки, вчинити внукові обрізання — альтерного остаточно захопило ослаблений інфекційною гарячкою розум хлопця. Він сам не зник, перетворився на мовчазного «Чешика» — надокучливого гостя у власній свідомості. Прояви природної чоловічої сексуальності трансформувалися в його уяві на спробі згвалтувати Алісу а також на її добровільну роботу повією. Врятований сусідами з підвального полону, хлопець потрапив спочатку до сирітського притулку, а потім, після спроби самогубства — до психіатричної лікарні. Натомість Принц — фантомна особистість, створена уявою психіатра, для боротьби з Алісою. Дивакуватий, часом пришелепкуватий, з купою власних проблем, він зумів підбратися до неї впритул, не давши замкнутися. Витягнувши її назовні, він примусив Джошуа усвідомити необхідність боротися. Аліса ж, натомість, змушена помститися сторожу, адже смерть Принца спонукала її до рішучих дій. В цей момент боротьби Чеширський Кіт зумів, нарешті, зайняти своє справжнє місце в свідомості індивіда, повернувши до життя Джошуа. Але паразитична Аліса не зникає — вона готова повернутися в будь-який момент, вичікує лише мить ослаблення свого «носія». Перемога над нею — питання життя і смерті для Джошуа.

Такий складний психологічний орнамент на тлі зіткнення різних епох, різних архетипів створює ціка-

ве й актуальне видовище для сучасних глядачів. Кінематографічність театральної постановки демонструє синтез сучасного медійного й класичного театального мистецтва, який втілює інтеграційні процеси.

1. Електронний ресурс: <http://www.omg-mzg.ru/avtory-zigmund-freid.htm>.
2. Електронний ресурс: <http://www.omg-mozg.ru/avtory-zigmund-freid.htm>.
3. Електронний ресурс: <http://city.info/man/zigmund-freid>.

Sofia Trikolenko

ALICE: BLAST FROM THE SUBCONSCIOUS

The article discusses the performance of the Kiev Grey Theater Sensual Psychoanalysis «Alice and Prince», which reveals the complex facets of human consciousness. Analysis of mo-

dern theater productions of various types to date raises urgent questions for the contemporary art history. As for the psychological theater the most important aspects of human consciousness, and the background of the real social problems is one of the most popular art forms.

Key words: performance, theater, psychological theater.

София Триколенко

АЛИСА: ВЗРЫВ ИЗ ПОДСОЗНАНИЯ

Рассматривается спектакль Киевского Серого Театра Чувственного Психоанализа «Алиса и Принц», который раскрывает сложные грани человеческого сознания. Анализ современных постановок театров различных типов на сегодняшний день ставит актуальные вопросы перед современным искусствоведением. Психологический театр касается важнейших аспектов человеческого самосознания и на фоне реальной социальной проблематики это один из самых востребованных видов искусства.

Ключевые слова: спектакль, театр, психологический театр.